

*О. В. Банчук-Петросова,
к. держ. упр., доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу,
Київський університет управління та підприємництва*

АНАЛІЗ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ У ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ КОЛИШНЬОГО СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК

*E. Banchuk-Petrosova,
associate professor of international economics and marketing
Kyiv university of management and entrepreneurship*

ANALYSIS OF STRATEGIC PRIORITIES OF PERSONNEL POLICY MILITARY FORMATIONS OF THE FORMER UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS

У статті проведено аналіз реалізації кадрової політики у військових формуваннях колишнього Радянського Союзу. За радянські часи була сформована ефективна кадрова політика у військових формуваннях колишнього СРСР, що дозволяла ефективно та на якісному рівні виконувати стратегічні завдання у сфері безпеки та оборони як у середині країни так і за її межами.

In the article the analysis of realization of personnel policy of military formations of the former Soviet Union. During Soviet times, has been formed an effective personnel policy in the former Soviet Union military units that allow efficient and high-level strategic objectives to fulfill the security and defense within the country and abroad.

Ключові слова: кадрова політика, Союз Радянських Соціалістичних Республік, Комуністична Партія Радянського Союзу, військові формування, ідеологічні органи, партійно-політичне керівництво.

Key words: manpower policy, the Union of Soviet Socialist Republics, the Communist Party of the Soviet Union, military groups, ideological organs, party-political leadership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З розпадом Радянського Союзу Україні як одній із колишніх радянських республік достались у спадок потужні військові угруповання та людські ресурси, що входили до складу та проходили військову службу у колишніх Збройних Силах СРСР. Зазначимо, що за радянських часів військові та правоохоронні органи були одними із потужних важелів керування країною, а їх діяльність була значно ідеологізована та знаходилась під жорстким контролем партійно-політичної еліти країни. Також заслуговує на увагу той факт, що за "радянський період" військові формування СРСР виконували важливі громадські функції в суспільстві, що були для більшості чоловічого населення країни школою масового ідеологічного виховання, яка мала за мету сформувати у громадян систему офіційно визнаних у державі поглядів, ідеології, правил та норм поведінки. Цьому завданню слугувала чітко налагоджена система виховання, освіти, військової дисципліни та правопорядку, потужний ідеологічний вплив на персонал військових формувань, продумана та послідовна кадрова політика, а також жорстка система контролю та покарань за правопорушення у військовій сфері.

Таким чином, ця система упродовж багатьох років забезпечувала тотальний партійно-політичний контроль за діяльністю військових формувань в СРСР, що зробила зазначені структури дієвим інструментом діючої радянської влади.

Слід зазначити, що кадрова політика у військових підрозділах СРСР була спрямована на підготовку професійних, ідеологічно загартованих, морально витриманих осіб, що мали без жодних роздумів та зволікань виконати будь-яке (навіть незаконне) завдання партійної та державної еліти. Історичний досвід свідчить, що військові формування за радянських часів були спроможні виконувати як завдання із захисту національної та державної безпеки поза межами країни, так і внутрішні (поліцейські) функції в середині держави. Також, військовослужбовці Радянського Союзу знаходились під постійним захистом держави (політичним, інформаційним, гуманітарним, соціальним та іншим), що унеможливило об'єктивного висвітлення проблем у військових формуваннях для широкого загалу населення країни, а саме поняття демократичного цивільного контролю за діяльністю зазначених формувань було відсутнє взагалі.

З розпадом Радянського Союзу зазнала руйнації здавалась б непохитна і радянська кадрова політика у військових формуваннях колишньої могутньої країни. Вже більш ніж 22 роки Україна будує свою власні військові та правоохоронні органи, запроваджуючи у них сучасну національну кадрову політику. Тому, нагальною потребою сьогодення є перегляд форм, методів та підходів до сучасних кадрових процесів, що сьогодні запроваджені у військових формуваннях та правоохоронних органах держави, враховуючи позитивний досвід радянського періоду історії країни. Це питання є вкрай актуальним з огляду на останні події червня та липня 2013 року, де неправомірні та злочинні дії працівників правоохоронних органів України стали катализатором масових протестів та актив громадської непокори владі в українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дослідженням актуальних питань формування та реалізації завдань кадрової політики у колишньому СРСР були присвячені роботи цілого ряду українських і російських науковців, а саме: В. Анисімова, В. Артюха, А. Волгина, М. Глиновецького, В. Горбуліна, М. Гребенюк, С. Давидова, В. Мазура, В. Медвідя, К. Морозова, І. Паніна, Г. Ситника та інших.

У своїх наукових працях дослідниками проведено ґрунтовний аналіз сутності, змісту та методологічних основ державної кадрової політики, що була запроваджена у військових та правоохоронних структурах колишнього СРСР.

Водночас, нагальна потреба кардинального реформування кадрової політики сектору безпеки України обумовлює проведення подальших теоретичних та прикладних досліджень зазначеної проблематики. У цьому контексті вбачається важливим Україні як колишній радянській республіці при побудові власної кадрової політики у військових та правоохоронних органах держави врахувати наявний позитивний досвід колишнього Радянського Союзу.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — провести аналіз реалізації стратегічних пріоритетів кадрової політики у військових формуваннях колишнього СРСР.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Військові формування Радянського Союзу відгравали значну роль у суспільстві, а також були потужним ідеологічним, політичним та виховним інструментарієм для більшості населення країни. Діяльність зазначених формувань знаходилась під постійним контролем вищої державної та партійної еліти Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі — СРСР). Це було обумовлено рядом факторів радянського періоду історії країни.

По-перше, військові формування СРСР виконували політичні функції та були важливою складовою загальнодержавної тоталітарної системи. Їх діяльність була спрямована як на забезпечення державної безпеки та протидію зовнішнім ворогам СРСР, так і на реалізацію завдань з "експорту комунізму" у інші країни. Військові формування були спрямовані на реалізацію завдань Комуністичної партії СРСР (далі — КПРС), що була у державі єдиною керуючою силою за умов існуючої в суспільстві однопартійної системи. Збройні Сили та інші військові формування Радянського Союзу знаходились у постійній бойовій готовності, що була спрямована на забезпечення максимально ефективного захисту національних інтересів як у середині країни, так і за її межами. Постійна бойова готовність була забезпечена потужним державним потенціалом, для її підтримання скеровувались величезні фінансові, матеріальні та інтелектуальні ресурси. Конституцією СРСР 1977 року було зазначено: "Государство обеспечивает безопасность и обороноспособность страны, оснащает Вооружённые Силы СССР всем необходимым. Обязанности государ-

ственных органов, общественных организаций, должностных лиц и граждан по обеспечению безопасности страны и укреплению её обороноспособности определяются законодательством Союза ССР" [3, ст. 31].

По-друге, у СРСР був встановлений загальний війковий обов'язок, яким було передбачено, що захист Вітчизни є важливою функцією держави та справою всього радянського народу. Кожен громадянин чоловічої статі у разі досягнення вісімнадцятирічного віку (за винятком певних обмежень) мав бути призваний на дійсну військову службу. За роки проходження військової служби громадяни СРСР зазнавали потужного ідеологічного впливу, що у подальшому формувало у людей усталені моральні та духовні радянські цінності "будівельника комунізму". За радянські часи політичному та ідеологічному вихованню військової молоді приділялась дуже велика увага як з боку радянського Уряду, так і з боку Комуністичної партії СРСР. Саме армійський уклад життя формувало у радянських людей соціальну свідомість, відповідальність та стійкість духу. Проходження військової служби було в радянські часи вагомим складовою подальшого життя громадян, а саме: вступ на пільгових умовах до вищих навчальних закладів, просування шаблями службової кар'єри, вступ до КПРС тощо. З іншого боку, особи, що за різних обставин не проходили військову службу, були значно обмежені у суспільних можливостях, мали великі складності при вступі у різні навчальні заклади, певні обмеження при прийомі на роботу. Обмеження також стосувались різних соціальних гарантій та суспільного статусу для зазначених осіб, що не проходили дійсну військову службу в Збройних Силах СРСР.

По-третє, діяльність Збройних Сил СРСР та інших військових формувань перебувала під постійним щоденним контролем як політичних органів, так і органів державної безпеки. Зазначений подвійний контроль мав за мету забезпечити постійний партійно-політичний контроль за діяльністю військових формувань та уникнути будь-яких проявів та спроб не доляльного відношення до діючої влади. За радянські часи було створено потужну розгалужену систему політичних органів (політуправління, політичних відділів, партійних організацій та комісій) та систему органів військової розвідки і контррозвідки. Також було запроваджено ефективну систему стримувань та противаг між командними та політичними посадами в армії, створено дієві механізми заохочень та покарань для персоналу.

Проведений аналіз зазначених вище факторів дає підстави стверджувати, що питання кадрової політики у військових формуваннях та створення дієвих механізмів її реалізації було визначено одним із стратегічних пріоритетів діючої радянської влади з самого початку створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Дослідження процесів формування та реалізації кадрової політики, що була запроваджена у військових формуваннях колишнього Радянського Союзу дало змогу встановити її стратегічні пріоритети.

Перший стратегічний пріоритет кадрової політики в Радянській Армії та інших військових формуваннях колишнього СРСР був спрямований на створення єдиної системи морально-психологічного та ідейно-виховного впливу в армійських структурах.

Зазначена система була вкрай необхідна у процесі реалізації управлінських завдань, найбільш важливими із яких були такі:

1) забезпечення готовності та спроможності військових формувань та персоналу до ведення військових дій, у тому числі із застосуванням ядерної зброї, а також підготовку військ до можливого відбиття масованого ядерного нападу з боку інших країн;

2) підтримка постійної високої бойової готовності збройних сил з метою забезпечення їх організованого

вступу у війну із агресором за будь-яких умов початку військових дій;

3) підготовка військових до виконання "інтернаціонального обов'язку" поза межами кордонів СРСР, у тому числі проведення бойових дій у населених пунктах та озброєну боротьбу із місцевим населенням, наприклад: Афганістан, Куба, Єгипет, Конго, В'єтнам, Ліван, тощо);

4) забезпечення участі військових підрозділів СРСР у подавленні громадянських повстань у країнах колишнього "соціалістичного табору": Польщі, Угорщині, Чехословаччині;

5) використання армійських підрозділів до озброєної протидії акціям масової непокори в середині країни.

Другий стратегічний пріоритет кадрової політики передбачав партійно-політичне керівництво Збройними Силами колишнього СРСР, що суттєво впливало на процеси формування та реалізації кадрової політики у військових формуваннях країни. Так, державне управління в галузі оборони Радянського Союзу здійснювали вищі органи державної влади країни: Рада Оборони СРСР, Президія Верховної Ради СРСР та Рада Міністрів СРСР [1]. При цьому, Раду Оборони СРСР очолював (за посадою) Генеральний секретар Центрального комітету Комуністичної партії Радянського Союзу — Голова Президії Верховної Ради СРСР. Рада Оборони за радянських часів була основним державним суб'єктом, що здійснював координацію та взаємодію органів державної влади з питань розвитку та модернізації збройних сил та затвердження основних напрямів їх діяльності. Діяльність зазначених органів державної влади була організовано у суворій відповідності з політикою, що була проголошена Комуністичною партією СРСР, а її вищим дорадчим органом — Політбюро [4].

Зазначимо, що з 20-х років минулого сторіччя та до 1990 року включно в СРСР існувала однопартійна система, що забезпечувала Комуністичній партії монополію на політичну владу в країні та політичне керування всіма суб'єктами державної влади. У зазначені часи Комуністична партія була єдиним керуючим та спрямовуючим суб'єктом державної влади в країні. Саме у форматі проведення з'їздів КПРС визначались основні стратегічні завдання у галузі безпеки і оборони країни, а також питання розвитку та модернізації військових формувань держави [5].

Партійно-політичне керівництво мало за мету реалізацію важливих функцій у військових формуваннях, а саме:

- забезпечення Центрального комітету та Політбюро ЦК КПРС, а також вищих органів державної влади об'єктивною не упереджувальною інформацією з нагальних питань державної безпеки та оборони країни;

- формування у масовій свідомості громадян любові до Батьківщини та готовності до самопожертви для захисту її суверенітету та територіальної цілісності;

- формування комуністичних ідеалів та комуністичної ідеології серед військовослужбовців;

- забезпечення двоєдиного державного та партійного-політичного контролю за діяльністю військових формувань та правоохоронних органів, мінімізацію негативних явищ у військових колективах;

- протидія будь-яким спробам націоналізму та сепаратизму, а також іншим видам антирадянської діяльності у військових формуваннях.

Зазначимо, що за радянських часів одним із гасел для військовослужбовців було: "Вірність Партії — Вірність Батьківщині". Також заслуговує на увагу і той факт, що партійно-політичне керівництво у військових формуваннях колишнього СРСР передбачало процедуру видачі молоді, що була призвана на дійсну строкову військову службу, військових квитків, де обов'язковим пунктом було вказано інформацію щодо членства призвника у комсомолі або в комуністичній партії партії.

Водночас, місцеві комітети комсомолу, де був закріплений комсомолец за місцем проживання, видавали комсомольські путівки для проходження строкової військової служби.

У свою чергу у кожній військовій частині колишнього СРСР та у військових навчальних закладах було організовано на постійній основі роботу первинних партійних та комсомольських організацій, де однієї із основних вимог для офіцерського складу було обов'язкове членство у рядах КПРС. У військових формуваннях Радянського Союзу було запроваджено всебічний системний партійно-політичний контроль за персоналом з боку політичних управлінь та політичних відділів, що були у штаті силових структур країни. Зазначені заходи суттєво сприяли дієвому партійно-політичному контролю за кадровою політикою у військових формуваннях СРСР.

Третій стратегічний пріоритет кадрової політики у військових формуваннях СРСР мав мобілізаційний аспект, адже практично всю свою сімдесятирічну історію Радянський Союз був як у стані війни, так і у стані підготовки до військових дій. Мобілізаційний аспект кадрової політики передбачав наступні заходи, а саме:

- 1) формування світогляду громадян держави на підставі історичних традицій попередніх поколінь, що героїчно захищали Батьківщину у попередні роки історії держави;

- 2) виховання патріотизму та почуття громадського обов'язку перед державою в її захисті;

- 3) проведення навчальної підготовки серед допризовної молоді, а також здійснення комплексу заходів у форматі заходів із цивільного захисту населення;

- 4) запровадження у військових підрозділах комплексних заходів з військово-патріотичного, морально-психологічного та ідейного виховання військовослужбовців всіх категорій від рядового до генерала. Зазначені заходи проходили під гаслом "Захист Батьківщини — священний та почесний обов'язок кожного громадянина СРСР".

Аналізуючи мобілізаційний аспект державної кадрової політики зазначимо, що за радянських часів він був доволі успішним та стратегічно важливим компонентом забезпечення державної безпеки у цілому. Існуюча кадрова політика у військових формуваннях колишнього СРСР дозволяла максимально ефективно використовувати практично не обмежені людські ресурси для проведення стратегічного розгортання Збройних Сил і відбиття нападу агресора та не допущення вторгнення його на територію держави. Зазначимо, що за радянських часів громадське суспільство мало чітку мотивацію та установку на захист своєї Батьківщини, у тому числі і за рахунок свого життя та здоров'я. Відтак за різні історичні часи масовий героїзм радянських людей є однією із важливих національних досягнень та предметом гордості для людей колишнього СРСР.

На жаль, за роки незалежності, в Україні втрачено потужний державний потенціал, що спрямований на формування суспільної свідомості щодо захисту Вітчизни, її суверенітету та територіальної цілісності. Державою вкрай недостатньо приділяється увагу розвитку та модернізації власних військових та правоохоронних органів, а українська молодь не має бажання виконувати свій громадянський та конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни.

Четвертий стратегічний пріоритет кадрової політики у військових формуваннях СРСР був спрямований на формування, контроль за діяльністю та управління службовою кар'єрою військовослужбовців. Для військовослужбовців строкової служби він починався з часу прийняття військової присяги на вірність Батьківщини, що був своєрідним орієнтиром, лінією поведінки, правил і норм, які встановлені у військовому середовищі. Він зокрема передбачав такі зобов'язання для військовослужбовців:

- бути хоробрим, дисциплінованим та пильним воїном;
- суворо оберігати військову та державну таємницю;
- сумлінно навчатися військовій справі;
- бути у постійній готовності встати на захист Вітчизни навіть за рахунок власного життя.

Особливо заслуговує на увагу той факт, що у прикінцевих положеннях військової присяги було досить потужно прописано покарання військовослужбовців за не дотримання її змісту. Зазначене покарання було як у кримінально-процесуальній площині, так і площині громадського покарання з боку суспільства. По закінченню строкової служби кожному військовослужбовцю видавалась максимально об'єктивна службова характеристика, де детально було викладено особисті та професійні якості кожного воїна. Зазначимо, що дана характеристика була ключовим аргументом у подальшому житті людини: відкривала шлях до вступу поза конкурсом у престижні навчальні заклади, надавала переваги у подальшому працевлаштуванні, особливо у правоохоронних органах країни. У разі негативної характеристики, людина мала обмаль шансів побудувати ефективну професійну кар'єру у цивільному житті.

Вагомими важелями впливу на офіцерські кадри були методи керівництва начальницького, політичного та адміністративно-технічного складу. Потужний вплив на формування офіцерських кадрів був запроваджений ще у період навчання курсантів у вищих військових навчальних закладах. Цей процес був обумовлений надзвичайною увагою, що приділяло керівництво країни та Збройних Сил процесам формування первинних офіцерських посад. Адже щоб отримати військове звання "лейтенант", що у подальшому надавало право обійняти першину офіцерську посаду, кандидат на отримання цього офіцерського звання повинен був успішно пройти ряд випробувань: скласти іспити на професійну придатність, мати моральну стійкість та комуністичну ідейність, активну громадську позицію, комунікабельність, мати гарний стан здоров'я, брати активну участь у громадському житті, гарну поведінку та звички тощо.

У подальшому, кожні чотири роки, а також частіше у разі потреби щодо перегляду відповідності займаних посад або просування (пониження) у службовій кар'єрі офіцерські кадри проходили атестацію. Для проведення атеставання створювалась спеціалізована атестаційна комісія, до складу якої входили найбільш досвідчені та авторитетні офіцери та генерали, що мали великий практичний досвід роботи. Атеставання передбачало визначення об'єктивних характеристик кожного офіцера з обов'язковим висновком щодо подальшого його використання. У ході атеставання вивчались такі якості офіцерів, як моральний та ідейний стан, відданість ідеалам комунізму, професійні якості та положення (авторитет) у військовому колективі, здатність швидко реагувати за різних обставин обстановки, комунікабельність, стан здоров'я, розумовий та загальноосвітній стан, особливості поведінки у сім'ї тощо. За результатами атеставання передбачалась комісійне визначення доцільності використання кожного офіцера, зокрема: "займаний посаді відповідає", "займаний посаді відповідає, гідний призначення на вищу посаду", "займаний посаді не відповідає, доцільно використовувати на посаді із меншим обсягом роботи". У деяких випадках за результатами атеставання по відношенню до офіцерів приймалось рішення щодо звільнення їх з військової служби, пониження у військовому званні, притягнення до кримінальної, адміністративної або дисциплінарної відповідальності. Зазначимо, що саме атеставання офіцерських кадрів за радянські часи було дієвим та об'єктивним інструментарієм управління службовою кар'єрою військовослужбовців.

П'ятий стратегічний пріоритет кадрової політики у військових формуваннях СРСР передбачав запровадження дієвих механізмів тотального контролю за діяльністю Збройних Сил, що були запроваджені підрозділами військової розвідки та контррозвідки колишнього Комітету державної безпеки СРСР. Зазначені підрозділи КДБ діяли автономно та не були підпорядковані військовому керівництву. Сутність їх діяльності за різні часи існування радянської влади зводилась до пошуку ворогів радянської влади, а також громадян, що ведуть антирадянську агітацію та пропаганду, дезертирів, шпигунів та інших антисоціальних елементів. Все це у комплексі забезпечувало безумовну підконтрольність Збройних Сил СРСР вищому партійному керівництву країни.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене зазначимо, що за радянських часів була сформована ефективна кадрова політика у військових формуваннях колишнього СРСР, що дозволяла ефективно та на якісному рівні виконувати стратегічні завдання у сфері безпеки та оборони як у середині країни, так і за її межами.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики є, на наш погляд, розробка концептуальних наукових підходів, що спрямовані на підвищення дієвості стратегічного управління щодо підготовки кадрів для сектору безпеки і оборони України відповідно до викликів та загроз безпеці життєдіяльності суспільства та держави.

Література:

1. Державне управління в галузі оборони Радянського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Вооружённые_Силы_СССР
2. Військові кадри Збройних Сил України на рубежі століть (1991—2009 рр.): (історичний нарис створення системи кадрових органів Збройних Сил України) / [В.В. Жолукевський, А.П. Медвідь, В.В. Мазур, В.В. Колесник, О.В. Яцино: під заг. ред. В.А. Діброва]. — К.: Едельвейс і К, 2009. — 439 с.
3. Конституція Союзу Радянських Соціалістичних Республік, прийнята Верховною Радою СРСР 7 жовтня 1977 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm>
4. Комуністична партія Радянського Союзу [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://publ.lib.ru/ARCHIVES/K/KPSS/KPSS.html>
5. Лучанінова Л.О. Державна кадрова політика — найважливіша передумова зміцнення держави / Л.О. Лучанінова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.kbuara.kharkov.ua

References:

1. "The government in defense of the Soviet Union", [Electronic resource], available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/Vooruzhennye_Sily_SSSR
2. Zholukevsky, V.V. Medvid, A.P., Mazur, V.V. and Kolesnik, O.V. (2009), Military personnel of the Armed Forces of Ukraine at the turn of the century (1991—2009 years), Edelweiss, Kyiv, Ukraine.
3. The Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics, [Electronic resource], available at: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm>
4. Communist Party of the Soviet Union, [Electronic resource], available at: <http://publ.lib.ru/ARCHIVES/K/KPSS/KPSS.html>
5. Luchaninova, L.A. "State personnel policy — an essential prerequisite for strengthening the state", [Electronic resource], available at: www.kbuara.kharkov.ua

Стаття надійшла до редакції 19.09.2013 р.